

Kunnskapsgrunnlag

for kommuneplanens samfunnsdel

Birkenes kommune

Bildet viser
utsikten sørover
fra
Hengeknuten
ved Senumstad

Bildet viser
driver av
Tjamsland
gårdskafe og
ysteri

Bildet viser
åpningen av ny
gapahuk på
Tobias Jorde som
feires med sang
og dans

Bildet viser
nypreparerte
skiløyper på
Toplandsheia

Innhold

Demografi og folkehelse	5
Oppvekst, livsmestring og utenforskap	7
Samfunnssikkerhet og klima	10
Arealbruk, boliger og stedsutvikling	12
Kommuneøkonomi, kapasitet og kompetanse	16
Verdiskaping og vekst	20

Utviklingstrekk for Birkenessamfunnet

På globalt og nasjonalt nivå møter storsamfunnet en rekke «megatrender» som påvirker måten vi lever, jobber og tenker. Noen utfordringer er større og mer krevende å løse enn andre. Begrepet “samfunnsfloker” brukes for å beskrive store og komplekse samfunnsutfordringer hvor årsakene ofte er sammensatte, og løsningene ikke er åpenbare. For å løse samfunnsfloker må vi ofte tenke nytt, samarbeide og samhandle på nye måter, og på tvers av sektorer og forvaltningsnivåer.

Det er demografiske endringer som påvirker aldersbæreevnen i samfunnet, klima- og naturutfordringer som påvirker arealbruk, naturmangfold og beredskap, energiutfordringer som påvirker tilgang på kraft og strømpriser, sosiale ulikheter som påvirker tilgang til og bruk av offentlige tjenester og et mindre økonomisk handlerom som krever tøffere prioriteringer. På lokalt nivå gjenspeiler disse trendene seg i form av utfordringer knyttet til samlokalisering og leveranse av offentlige tjenester, kompetanse og rekruttering, flere eldre og et behov for tilgjengelige boliger i sentrumsområdene, næringsutvikling og tilgang på kraft og en større andel mennesker med behov for komplekse helsetjenester. Alle utfordringene påvirker hvordan man skal prioritere i økonomi- og handlingsplan og handlingsrommet til andre satsinger eller ønskede prosjekter.

Kommunens økonomi og evne til å løse oppgaver i samspill med lokalsamfunnet, nabokommuner og myndigheter er en viktig del av en bærekraftig utvikling for Birkenes. Som grunnlag for en politisk og offentlig debatt om kommunens satsingsområder i samfunnsdelen, er det laget en sammenstilling og situasjonsbeskrivelse av viktige utviklingstrekk for Birkenessamfunnet. Det kan være ulike syn på hva som er viktige utviklingstrekk. Innspill fra befolkning, næringsliv, organisasjoner og andre myndigheter har bidratt til å gi et godt og riktig bilde.

De lokale utviklingstrekkene er sammenstilt under følgende tema:

- Demografi og folkehelse
- Oppvekst, livsmestring og utenforskap
- Samfunnssikkerhet, beredskap og klima
- Arealbruk, boliger og stedsutvikling
- Kommuneøkonomi, kapasitet og kompetanse
- Verdiskaping og vekst

sammen skaper vi vekstmiljø for alle

Demografi og folkehelse

Demografien i landet vårt er i endring. Det blir mer krevende å finne nok hender til å pleie flere eldre og syke, når aldersgrupper med behov for omsorgstjenester øker mye kraftigere enn befolkningen i arbeidsdyktig alder. I tillegg øker kostnadene til yngre brukere. Mer enn noen gang er det viktig med tidlig og samordnet innsats.

Demografien i Birkenes er i endring. Kommunen forventes fortsatt å ha befolkningsvekst fram mot 2050, men sammensetningen av befolkningen vil endre seg betydelig. Veksten vil i større grad komme blant de eldre, samtidig som antallet barn og unge reduseres. Aldersbæreevnen – forholdet mellom den yrkesaktive befolkningen og den eldre delen av befolkningen – forventes å synke fra 3,8 i dag til 2,2 i 2050.

Utviklingen innebærer at kommunen må levere tjenester til en befolkning med andre behov enn i dag. Flere eldre vil gi økt etterspørsel etter helse- og omsorgstjenester, samtidig som det blir færre personer i yrkesaktiv alder til å utføre oppgavene. Antallet innbyggere over 67 år forventes å nesten dobles fram mot 2040. Også andelen personer med demens forventes å øke betydelig fram mot 2050. Dette vil stille større krav til kapasitet, kompetanse, egnede boliger og måten kommunen organiserer og leverer tjenestene på.

Samtidig lever befolkningen stadig lenger og har gjennomgående bedre helse enn tidligere generasjoner. Det gir muligheter. Flere eldre kan leve aktive og selvstendige liv lenge dersom lokalsamfunn, boliger og tjenester legger til rette for det. Forebygging, helsefremmende aktiviteter, sosial deltakelse, velferdsteknologi og tilgjengelige boliger blir derfor stadig viktigere. Målet må være at innbyggerne kan mestre eget liv og bo hjemme så lenge som mulig, samtidig som kommunens mest ressurskrevende tjenester prioriteres til dem som trenger dem mest.

En særlig utfordring er økningen i antall personer med demens. I 2025 er det beregnet at 106 personer i Birkenes har demens. Fram mot 2040 forventes antallet å øke til 169 personer, en økning på om lag 59 prosent. Andelen av befolkningen med demens forventes samtidig å øke fra 1,91 prosent til 2,80 prosent. Utviklingen vil øke behovet for tilrettelagte boliger og helse- og omsorgstjenester, og stille større krav til kapasitet og kompetanse i tjenestene. Samtidig blir det viktig å legge til rette for at personer med demens kan mestre hverdagen og bo hjemme så lenge som mulig, og å støtte pårørende og frivillige som bidrar i omsorgen.

Boligutvikling og fysisk planlegging blir en viktig del av denne omstillingen. Det vil være behov for flere tilgjengelige og varierte boliger, og lokalisering av boliger må sees i sammenheng med tilgang til tjenester, møteplasser, transport og muligheten til å delta i lokalsamfunnet. En mer aldersvennlig samfunnsutvikling kan både styrke den enkeltes livskvalitet og bidra til at kommunens ressurser brukes mer effektivt.

Demografiske endringer handler imidlertid ikke bare om eldre. Prognosene viser også at antallet barn og unge vil være lavere enn i dag. Det påvirker behovet for kommunale tjenester og arealer, og understreker behovet for langsiktig planlegging og evne til å tilpasse kapasiteten når befolkningssammensetningen endrer seg.

Folkehelsebildet viser samtidig at Birkenes har flere utfordringer som krever oppmerksomhet. Kommunen har relativt små inntektsforskjeller og lav ungdomskriminalitet, og mange unge rapporterer om høy trivsel og tilfredshet med egen helse. Samtidig finnes utfordringer knyttet til blant annet psykiske helseplager og ensomhet, fysisk aktivitet, overvekt og fedme og andre livsstilsrelaterte helseutfordringer. Det er også sosiale forskjeller i helse, slik man ser nasjonalt.

Dette understreker betydningen av tidlig og forebyggende innsats. Kommunens ressurser må i større grad brukes slik at utfordringer forebygges eller håndteres før behovene blir omfattende. Samtidig må innsatsen ses på tvers av tjenester og i sammenheng med ressursene som finnes i familier, nærmiljø, frivillighet og lokalsamfunn.

Som en del av denne omstillingen utvikler Birkenes en helhetlig innsatstrapp. Innsatstrappa synliggjør hvordan hjelp og støtte kan trappes opp i takt med behov – fra universelle og forebyggende tiltak som gjelder alle, til målrettede og spesialiserte tjenester for dem som trenger mest hjelp. Målet er å gi riktig hjelp til riktig tid, styrke den enkeltes mulighet til å mestre eget liv og samtidig bruke kommunens samlede ressurser på en bærekraftig måte.

Oppvekst, livsmestring og utenforskap

Gode oppvekstvilkår, utdanning og deltakelse i arbeids- og samfunnsliv har stor betydning for helse, livskvalitet og muligheten til å mestre eget liv. Birkenes har på flere områder gode forutsetninger, med lav arbeidsledighet, relativt små inntektsforskjeller og mange barn og unge som oppgir at de trives og har det bra. Samtidig viser kunnskapsgrunnlaget utfordringer knyttet til utdanning, uførhet og langvarig mottak av ytelser. Dette kan bidra til utenforskap og økte sosiale forskjeller over tid.

Inntekt, utdanning og arbeid

Birkenes har, som resten av Agder, utfordringer knyttet til sosioøkonomiske faktorer som inntekt, utdanning og arbeid. Inntekt og økonomiske levekår har betydning for helse og livskvalitet, og barn som vokser opp i familier med vedvarende lavinntekt kan ha dårligere forutsetninger for deltakelse og gode oppvekstvilkår. I perioden 2019–2021 bodde 9,7 prosent av barn i Birkenes i husholdninger med vedvarende lavinntekt. Dette var lavere enn både Agder og landet, men en økning sammenlignet med 2010.

Utdanningsnivået i Birkenes er lavere enn i Agder og landet når det gjelder andelen med universitets- og høyskoleutdanning. Kommunen har samtidig utfordringer med gjennomføring av videregående opplæring. I perioden 2016–2022 hadde 72 prosent gjennomført videregående opplæring, mens 52 prosent hadde gjennomført på normert tid. Birkenes lå med dette lavt sammenlignet med andre kommuner i Agder.

Samtidig har Birkenes en høy andel uføretrygdde. 16,1 prosent mottar uføretrygd, sammenlignet med 14,2 prosent i Agder og 10,4 prosent nasjonalt. Kunnskapsgrunnlaget viser også at NAV-stønader over tid har utviklet seg fra relativt få utbetalinger til en høyere andel utbetalinger og flere langtidsmottakere.

Samlet viser tallene at kommunen kan ha lav arbeidsledighet, men samtidig betydelige utfordringer knyttet til utenforskap. Lav registrert arbeidsledighet gir derfor ikke alene et dekkende bilde av hvor stor del av befolkningen som står utenfor arbeid og utdanning. Utfordringer med gjennomføring av videregående opplæring, en høy andel uføretrygdde og flere langtidsmottakere av ytelser viser at det er viktig å se flere indikatorer i sammenheng.

Deltakelse i arbeid, utdanning og meningsfulle aktiviteter har betydning både for økonomisk selvstendighet, helse, livskvalitet og sosial tilhørighet. Forebygging av utenforskap handler derfor både om gode oppvekstvilkår og utdanningsløp og om muligheten til å delta i arbeids- og samfunnslivet gjennom ulike faser av livet.

Barn og unges oppvekst og livsmestring

Ungdata viser at mange barn og unge i Birkenes har det bra. Blant elever på mellomtrinnet oppgir et flertall at livet er bra, og de fleste har minst én god venn de stoler på. De fleste er også fornøyde med skolen og nærmiljøet sitt, og en høy andel deltar i faste fritidsaktiviteter. Blant ungdomsskoleelevene oppgir flertallet at de er fornøyde med livet, og de fleste har venner de kan stole på.

Samtidig finnes det grupper som opplever utfordringer. Noen barn og unge rapporterer om ensomhet, utestenging og mobbing, og blant ungdomsskoleelevene oppgir en del at de opplever stress og press knyttet til skole og prestasjoner. Jenter rapporterer gjennomgående mer press enn gutter. Selv om de fleste ungdommene er fornøyde med egen helse, rapporteres det også om fysiske plager og behov for oppfølging fra blant annet skolehelsetjenesten.

De fleste ungdomsskoleelevene tror at de vil fullføre videregående opplæring. Samtidig viser de faktiske gjennomføringstallene at en betydelig andel ikke fullfører. Forskjellen mellom ungdommenes forventninger og den faktiske gjennomføringen understreker betydningen av gode overganger og tidlig innsats gjennom hele oppvekst- og utdanningsløpet.

Samfunnssikkerhet, beredskap og klima

Samfunnet står overfor et mer sammensatt risiko- og sårbarhetsbilde enn tidligere. Klimaendringer, en endret sikkerhetspolitisk situasjon, økt digital avhengighet og demografiske endringer påvirker kommunens evne til å forebygge og håndtere uønskede hendelser. For Birkenes innebærer dette behov for langsiktig planlegging, oppdaterte beredskapsplaner og godt samarbeid mellom kommunen, andre offentlige myndigheter, næringslivet, frivilligheten og innbyggerne.

Samfunnssikkerhet og kommunal beredskap

Kommunen har et grunnleggende ansvar for å ivareta befolkningens sikkerhet og opprettholde viktige tjenester også når uønskede hendelser inntreffer. Den kommunale beredskapsplikten er forankret i sivilbeskyttelsesloven og forskrift om kommunal beredskapsplikt, og innebærer blant annet at kommunen må ha kunnskap om risiko og sårbarhet og holde beredskapsplanverket oppdatert.

Den sikkerhetspolitiske situasjonen i Europa og verden har økt oppmerksomheten om samfunnets evne til å håndtere kriser. Birkenes er en liten kommune med begrensede ressurser, men nærhet mellom innbyggere, kommuneadministrasjon, næringsliv og beredskapsaktører kan samtidig være en styrke. Større og langvarige hendelser kan likevel utfordre kommunens kapasitet og evne til å opprettholde tjenester over tid. Dette stiller krav til prioritering, samordning og samarbeid med aktører utenfor kommuneorganisasjonen.

Økt digitalisering har samtidig gjort kommunens tjenester og samfunnskritiske funksjoner mer avhengige av digitale systemer. Cyberangrep, bortfall av elektronisk kommunikasjon og teknologisk svikt er derfor en del av kommunens risikobilde. Hendelser som påvirker digitale systemer, strømforsyning eller kommunikasjon kan få konsekvenser for blant annet helse- og omsorgstjenester, vannforsyning og kommunens evne til å kommunisere med innbyggerne.

Kommunens beredskap må også ses i sammenheng med innbyggernes egenberedskap og samfunnets samlede ressurser. Ved større eller langvarige hendelser vil ikke offentlige ressurser nødvendigvis kunne dekke alle behov samtidig. God egenberedskap i befolkningen bidrar til at kommunen og nødetatene kan prioritere personer som trenger mest hjelp. Frivillige organisasjoner, næringsliv og andre lokale aktører er samtidig viktige ressurser i kommunens samlede beredskap.

Beredskap handler også om hvordan arealer og naturressurser forvaltes. Vern av dyrket jord og tilgang til trygt drikkevann er viktige beredskapshensyn. Kommunen må gjennom langsiktig arealplanlegging bidra til å ivareta arealer for matproduksjon, sikre drikkevannskilder og redusere sårbarheten i kritisk infrastruktur.

Klimaendringer og klimatilpasning

Klimaendringene gir mer ekstremvær og mer variert nedbør. Birkenes er allerede en nedbørsrik kommune, og framover forventes økt nedbør og flere episoder med kraftig styrtregn. Kommunen har tidligere erfart flom og kraftig nedbør, blant annet flommen i 2017 og ekstremværet «Hans». Slike hendelser kan føre til skader på bebyggelse, natur og infrastruktur og utfordre kommunens evne til å opprettholde viktige tjenester.

De største skadene på bebyggelse og infrastruktur oppstår ofte i forbindelse med overvann. Klimaendringene gjør det derfor nødvendig å ta hensyn til flom, overvann, skred og andre naturfarer tidlig i arealplanleggingen. Arealer må disponeres slik at ny utbygging ikke øker samfunnets sårbarhet eller skaper nye problemer andre steder.

Naturbaserte løsninger kan bidra til å redusere risikoen. Åpne bekker og dammer, grønnsstruktur, vegetasjon og naturlig infiltrasjon kan holde tilbake og forsinke overvann, samtidig som løsningene kan gi positive effekter for naturmangfold, rekreasjon og folkehelse. Langsiktig arealplanlegging er derfor et sentralt virkemiddel i kommunens klimatilpasning.

Klimagassutslipp og energi

Kommunen har også en rolle i arbeidet med å redusere klimagassutslipp gjennom funksjonene som planmyndighet, tjenesteyter, eiendomsforvalter, innkjøper og samfunnsutvikler. Norge har et lovfestet mål om å bli et lavutslippssamfunn innen 2050, og nasjonale og regionale mål innebærer betydelige utslippsreduksjoner fram mot 2030.

I 2022 var de samlede klimagassutslippene i Birkenes 46 311,8 tonn CO₂-ekvivalenter. Samtidig er Birkenes en stor skogkommune, og skog og andre naturarealer har betydelig opptak og lagring av karbon. Forvaltning av skog, myr og andre karbonrike arealer har derfor betydning både for klima, naturmangfold og kommunens langsiktige arealutvikling.

Energiforbruket i Birkenes er særlig knyttet til bergverksdrift og industri, som står for 59 prosent av forbruket, mens husholdninger og jordbruk står for 31 prosent og tjenesteyting for 10 prosent. Energiproduksjon, energibruk og tilgang på kraft vil være viktige rammebetingelser for den videre samfunns- og næringsutviklingen.

Arealbruk, boliger og stedsutvikling

Det er en økende erkjennelse at vår adferd kan være ødeleggende for det biologiske mangfoldet på jordkloden. Arealbruksendringer og nedbygging av natur er den største trusselen mot både naturmangfold og jordvern, og kunnskap er en forutsetning for å kunne ivareta viktige verdier, samtidig som at kommunen sikrer trygge og gode bomiljø.

Birkenes er en stor kommune i areal, med spredt bosetting og store natur-, skog- og landbruksarealer. Om lag 81 prosent av kommunens areal består av skog, og kommunen er en av de største skogkommunene i Agder. Tovdalsvassdraget og andre natur- og friluftsområder har samtidig viktige verdier for naturmangfold, kulturmiljø, friluftsliv og rekreasjon.

Selv om kommunen har store arealer, er arealene som er egnet for utbygging mer begrensede. Terreng, flomfare, hensyn til drikkevann, naturverdier, dyrka mark og eksisterende infrastruktur legger føringer for hvor det er hensiktsmessig å bygge. Dette skaper målkonflikter mellom behovet for nye boliger, næringsarealer og infrastruktur på den ene siden, og hensynet til natur, jordvern, klima og beredskap på den andre.

Kommuneplanen har en betydelig reserve av arealer avsatt til framtidig utbygging. Planreserven er på om lag 6 680 dekar, hvorav den største delen er avsatt til fritidsbebyggelse. Dersom hele planreserven bygges ut, vil det blant annet innebære nedbygging av skog, myr og dyrka mark. Samtidig er enkelte av de avsatte utbyggingsarealene krevende å realisere. Dette viser behovet for å vurdere eksisterende arealreserver opp mot dagens kunnskap, behov og mål for samfunnsutviklingen, og å prioritere hvilke arealer kommunen faktisk ønsker å utvikle.

Landbruket er en viktig del av Birkenes. Jord- og skogbruksarealene har betydning for næringsvirksomhet og lokal verdiskaping, men også for matberedskap, karbonlagring, naturverdier og kulturlandskap. Bevaring av dyrka jord og produktive skogarealer må derfor sees i sammenheng med kommunens langsiktige areal- og samfunnsutvikling.

Boligbehovet er i endring

Boligmassen i Birkenes er relativt ensartet og dominert av eneboliger. Av om lag 2 450 registrerte boliger er rundt 1 800 eneboliger. 88 prosent av innbyggerne eier egen bolig, mens 11,5 prosent leier. Befolkningsutviklingen og særlig veksten i antall eldre tilsier at behovet for boliger vil endre seg framover.

De fleste eldre bor i dag i egen bolig, og stadig flere over 80 år klarer seg uten kommunale pleie- og omsorgstjenester. Samtidig er mange av dagens eneboliger bygget i en tid med andre krav til tilgjengelighet og funksjonalitet. Dersom flere skal kunne bo hjemme og mestre hverdagen lengst mulig, vil det være behov for flere tilgjengelige og varierte boligtyper og for at eksisterende boliger i større grad tilpasses ulike livsfaser.

Boligpolitikken har derfor betydning også for kommunens framtidige tjenestebehov. Hvor og hvordan det bygges påvirker blant annet muligheten til å klare seg uten kommunale tjenester, tilgangen til møteplasser og hverdagsfunksjoner og kommunens mulighet til å levere tjenester effektivt. Boligutvikling må derfor ses i sammenheng med demografi, transport, tjenestestruktur og utviklingen av kommunens tettsteder.

Kunnskapsgrunnlaget viser at tilgjengelighet til tjenester og funksjoner har betydning for eldre innbyggers boligvalg. Aldersvennlige boliger og bomiljøer handler derfor ikke bare om selve boligen, men også om nærhet til daglige gjøremål, møteplasser og tjenester. Dette taler for at en del av framtidens boligvekst bør skje på steder der flere funksjoner kan nås til fots eller på sykkel.

Senterstruktur og stedsutvikling

Birkenes har Birkeland som kommunesenter og Herefoss og Engesland som lokalsentre. Stedene har ulike størrelser, funksjoner og forutsetninger for videre utvikling. Birkeland har det største befolkningsgrunnlaget og det bredeste tilbudet av tjenester, handel og andre funksjoner, mens Herefoss og Engesland har viktige funksjoner for sine omkringliggende lokalsamfunn.

Befolkningsutviklingen de senere årene viser at veksten i hovedsak har skjedd i og rundt Birkeland, mens mindre sentrale deler av kommunen har hatt liten endring eller noe nedgang. Samtidig er det avsatt betydelige arealer til framtidig bolig- og fritidsbebyggelse spredt i kommunen.

Spredt utbygging kan gi tilgang til ulike bomiljøer og bidra til bosetting i hele kommunen, men kan samtidig øke behovet for infrastruktur og transport og gjøre det mer ressurskrevende å levere kommunale tjenester. Mer konsentrert utbygging kan på sin side bidra til bedre utnyttelse av eksisterende infrastruktur, styrke grunnlaget for lokale tjenester og tilbud og gjøre det enklere å utvikle aldersvennlige bomiljøer.

Kommunens arealpolitikk må derfor balansere flere hensyn: ønsket om levende lokalsamfunn, behovet for varierte boliger, effektiv bruk av kommunal infrastruktur og tjenester, og hensynet til natur, jordvern, klima og beredskap. Langsiktige og tydelige prioriteringer for hvor ulike typer utvikling skal skje blir derfor viktigere i årene framover.

Kommuneøkonomi, kapasitet og kompetanse

Kommunens økonomiske handlingsrom er under press. Økende tjenestebehov, høyere kostnader og begrenset inntektsvekst gjør at kommunen må prioritere tydeligere og finne nye måter å løse oppgavene på. Samtidig blir tilgangen på arbeidskraft og riktig kompetanse knappere. Utfordringen framover handler derfor ikke bare om økonomi, men om hvordan kommunen bruker både penger, kompetanse, bygg og infrastruktur på en bærekraftig måte.

Et redusert økonomisk handlingsrom

De siste årene har Birkenes hatt en markant økning i behov og kostnader innen flere tjenesteområder. Høy lønns- og prisvekst har samtidig økt kommunens utgifter. Inntektene har ikke økt tilsvarende, og kommunen har over flere år brukt av disposisjonsfondet for å få balanse i regnskapet.

Disposisjonsfondet var ved inngangen til 2025 brukt opp, og kommunen hadde et udekket merforbruk på 9,8 millioner kroner fra 2024. Et slikt merforbruk må dekkes inn i påfølgende regnskapsår. Kommunen må derfor redusere driftskostnadene og/eller øke inntektene for å gjenopprette økonomisk balanse og bygge opp igjen økonomiske reserver.

Kommunens økonomiske utfordringer må også ses i sammenheng med tidligere investeringer. Flere større investeringsprosjekter har i stor grad vært lånefinansiert. Økt gjeld, kombinert med et høyere rentenivå enn tidligere, binder en større del av kommunens inntekter til renter og avdrag. Dette reduserer handlingsrommet til ordinær tjenesteproduksjon og nye investeringer.

Samtidig har kommunen et betydelig behov for vedlikehold og oppgradering av blant annet bygg, veier og vann- og avløpsanlegg. Deler av infrastrukturen har et etterslep som har utviklet seg over tid. Kommunen må derfor balansere behovet for nye investeringer mot kostnadene ved å forvalte og vedlikeholde det kommunen allerede har.

Flere behov og færre ressurser

Den demografiske utviklingen vil forsterke utfordringen. Flere eldre vil øke behovet for helse- og omsorgstjenester, samtidig som andelen innbyggere i yrkesaktiv alder reduseres. Også andre tjenesteområder opplever økte og mer komplekse behov. Kommunen kan derfor ikke legge til grunn at framtidens tjenestebehov kan løses ved å øke bemanningen i samme takt som behovene vokser.

Dette innebærer at kommunen må bruke ressursene annerledes. Forebygging og tidlig innsats, digitalisering og teknologi, samarbeid på tvers av tjenester og med andre aktører, og god utnyttelse av kommunens bygg og infrastruktur blir viktigere. Det vil også være nødvendig å vurdere hvordan tjenestene organiseres og hvor de leveres.

Økonomisk bærekraft handler dermed ikke bare om å redusere kostnader, men om å sikre at tilgjengelige ressurser brukes der de gir størst nytte for innbyggerne. Prioriteringer og omstilling må være en kontinuerlig del av kommunens styring og utvikling.

Tilgang på arbeidskraft og kompetanse

Kommunens utfordringer handler også om tilgang på arbeidskraft. Et stramt arbeidsmarked og demografiske endringer gjør det vanskeligere å rekruttere tilstrekkelig og riktig kompetanse. Birkenes konkurrerer både med andre kommuner og øvrig arbeidsliv om mange av de samme faggruppene.

Rekrutteringsutfordringene gjelder flere deler av organisasjonen, blant annet helse og omsorg, oppvekst og enkelte spesialiserte fagområder. Som en liten kommune er enkelte fagmiljøer også sårbare fordi kompetanse og ansvar kan være fordelt på få personer.

Å rekruttere og beholde medarbeidere med riktig kompetanse blir derfor viktig, men vil ikke alene være tilstrekkelig. Kommunen må samtidig utvikle eksisterende kompetanse, bygge robuste fagmiljøer, ta i bruk teknologi og nye arbeidsformer og vurdere samarbeid med andre der det gir bedre kvalitet eller ressursutnyttelse.

Behov for omstilling

Kommunens økonomiske situasjon og framtidige tjenestebehov innebærer at omstilling ikke kan være et enkeltstående sparetiltak, men må være en del av den langsiktige utviklingen av kommunen. Birkenes har allerede satt i gang et arbeid for å identifisere tiltak innen blant annet helse, samfunn, oppvekst og organisasjon, med mål om reduserte driftskostnader og/eller økte inntekter.

Det langsiktige målet er å etablere en økonomi som tåler svingninger og samtidig gir kommunen mulighet til å levere nødvendige tjenester og møte framtidige behov. Dette krever tydelige prioriteringer, langsiktig økonomistyring og en sterkere sammenheng mellom kommunens mål, tjenestenivå, investeringer og tilgjengelige ressurser.

Verdiskaping og vekst

Birkenes har et aktivt næringsliv og en høyere andel sysselsatte i privat sektor enn gjennomsnittet for Agder og landet. Kommunen har lange tradisjoner innen industri, jord- og skogbruk og bygg- og anleggsvirksomhet.

Arbeidsplasser og næringsstruktur

Næringslivet gir arbeidsplasser og lokal verdiskaping, og er viktig både for kommunens utvikling og for innbyggernes mulighet til å bo og arbeide i kommunen. Samtidig er arbeids- og næringslivet i endring. Teknologisk utvikling, grønn omstilling og økte kompetansekrav påvirker hvilke arbeidsplasser og hvilken kompetanse det vil være behov for framover. Tilgang på arbeidskraft og riktig kompetanse blir derfor en stadig viktigere forutsetning for videre verdiskaping.

Birkenes er en betydelig industrikommune. Flere av de største arbeidsplassene er knyttet til industrien, og kommunen har også mange virksomheter innen jord- og skogbruk og bygg og anlegg. Næringsstrukturen gir kommunen et viktig fundament for verdiskaping, men innebærer samtidig en viss sårbarhet dersom mange arbeidsplasser er konsentrert i enkelte virksomheter eller næringer.

Arbeidsplassene er geografisk konsentrert. Hovedtyngden ligger på og rundt Birkeland, mens det er vesentlig færre arbeidsplasser på Herefoss og Engesland. Hvor næringsarealer, infrastruktur og framtidige arbeidsplasser lokaliseres har derfor betydning både for næringsutviklingen og for utviklingen av kommunens ulike lokalsamfunn.

Landbruket er også en viktig del av kommunens næringsgrunnlag. Birkenes har mange jord- og skogbruksvirksomheter og store produktive skogarealer. Landbruket bidrar ikke bare til verdiskaping og sysselsetting, men har også betydning for matproduksjon, beredskap, kulturlandskap og forvaltning av kommunens naturressurser.

Arbeidskraft og kompetanse

Arbeidsledigheten i Birkenes er lav. Samtidig viser regionale undersøkelser at mange virksomheter har utfordringer med å rekruttere arbeidskraft med riktig kompetanse.

Behovet er særlig knyttet til yrkesfaglig og teknisk kompetanse. Birkenes har en høy andel elever som velger yrkesfag, noe som kan være en styrke i møte med behovene i det lokale og regionale arbeidsmarkedet. Samtidig vil teknologit utvikling og grønn omstilling stille nye krav til kompetanse også i etablerte næringer.

Tilgang på arbeidskraft må også ses i sammenheng med kommunens øvrige utfordringsbilde. Selv om den registrerte arbeidsledigheten er lav, står en del innbyggere utenfor arbeidslivet. Å få flere i arbeidsliv fører til utdanning og arbeid kan derfor både styrke den enkeltes muligheter og bidra til å dekke samfunnets behov for arbeidskraft.

Forutsetninger for framtidig verdiskaping

Framtidig verdiskaping avhenger ikke bare av den enkelte virksomhet. Tilgang på egnede næringsarealer, energi, digital og fysisk infrastruktur, kompetent arbeidskraft og attraktive bo- og lokalsamfunn påvirker næringslivets muligheter til å etablere seg, utvikle seg og rekruttere ansatte.

Birkenes' beliggenhet og naturressurser gir muligheter for videre utvikling innen blant annet industri, landbruk og andre naturressursbaserte næringer. Samtidig må næringsutviklingen balanseres mot hensynet til natur, jordvern, klima, beredskap og kommunens økonomiske bærekraft. Hvordan kommunen disponerer arealer og tilrettelegger for næringsutvikling vil derfor være en viktig del av den langsiktige samfunnsutviklingen.

Tall, data og statistikk er hentet fra:

Statistisk sentralbyrå (SSB):

- Kommunefakta, Birkenes, <https://www.ssb.no/kommunefakta/birkenes>
- Befolkning, befolkningsframskrivninger på kommune kart, <https://www.ssb.no/befolkning/befolkningsframskrivninger/statistikk/regionale-befolkningsframskrivninger/artikler/Befolkningsframskrivninger-pa-a-kommune-kart-2022>
- Tabell om folke mengde per. 1 januar. Registrert 2022, framskrevet i tre alternativer i 2050, <https://www.ssb.no/befolkning/befolkningsframskrivninger/statistikk/regionale-befolkningsframskrivninger>

NAV:

- AAP, nedsatt arbeidsevne og uføretrygd - statistikk, <https://www.nav.no/no/nav-og-samfunn/statistikk/aap-nedsatt-arbeidsevne-og-uforetrygd-statistikk>
- Sykefravær - statistikk, <https://www.nav.no/no/nav-og-samfunn/statistikk/sykefravar-statistikk>
- Analyser fra NAV, bedriftsundersøkelsen 2023, <https://www.nav.no/no/nav-og-samfunn/kunnskap/analyser-fra-nav/arbeid-og-velferd/arbeid-og-velferd/bedriftsundersokelsen>

Agdertall (Agder fylkeskommune sin statistikkbank):

- Befolkning, <https://agdertall.no/befolkning/befolkningsutvikling/>
- Utdanning og kompetanse, <https://agdertall.no/utdanning-og-kompetanse/grunnskole/#grunnskolepoeng>
- Næringsliv, <https://agdertall.no/naringsliv/>
- Helse i befolkningen, <https://agdertall.no/helse/helse-i-befolkningen/>
- Arealregnskap, <https://agdertall.no/areal-og-natur/arealregnskap/>
- Arbeidsliv, <https://agdertall.no/arbeidsliv/>
- Bolig og husholdninger, <https://agdertall.no/bolig-og-husholdninger/>
- Klima, <https://agdertall.no/klima/>
- Kommunepresentasjoner, Birkenes kommune, <https://agdertall.no/annet-innhold/presentasjoner/kommunepresentasjoner/>

Folkehelseinstituttet (FHI):

- Folkehelse rapporten - Helsetilstanden i Norge, <https://www.fhi.no/he/folkehelse/rapporten/?term=>
- Folkehelse i kommunene, folkehelseprofil og oppvekstprofil for Birkenes, <https://www.fhi.no/he/folkehelse/folkehelseprofil/>
- Kommunehelse statistikkbank, <https://khs.fhi.no/webview/>

Kommunenes interesseorganisasjon (KS):

- Status kommune 2023, <https://www.ks.no/status-kommune/kart/region?r=4216>
- Statistikk om kommuneansatte, Birkenes, <https://www.ks.no/nye-kartregioner/norge-i-tall/statistikk-omkommuneansatte/region?r=4216>
- Fremtidsverktøyet 2040, <https://www.ks.no/fagomrader/innovasjon/norge-2040/>

Ungdata:

- Kommunerapporter, ungdata junior 2022, mellomtrinnet Birkenes kommune, https://www.ungdata.no/wp-content/uploads/reports/Agder_Birkenes_2022_Barneskolen_Kommune.pdf
- Kommunerapporter, ungdata 2022, ungdomstrinnet Birkenes kommune, https://www.ungdata.no/wpcontent/uploads/reports/Agder_Birkenes_2022_Ungdomsskolen_Kommune.pdf

Annet:

- Miljødirektoratet, klima, <https://www.miljodirektoratet.no/ansvarsomrader/klima/>
- Valgdirektoratet, Valgresultat kommunestyrevalg 2023, <https://www.valgresultat.no/valg/2023/ko/agder/birkenes>
- Norsk klimaservicesenter, klimaprofil for Agder, <https://klimaservicesenter.no/kss/klimaprofiler/agder>
- NOU 2023:17, utredning fra Totalberedskapskommisjonen avgitt til Justis- og beredskapsdepartementet
- Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging (2023-2027)
- Prop. 121 S, oppdatert jordvernstrategi av Landbruks- og matdepartementet
- Masteroppgaven "Seniorennes boligstrategi" av Trude Murberg og Marianne Røed fra 2019
- Birkenes kommune sin innbyggerundersøkelse fra 2021
- Birkenes kommune sin handlings- og økonomiplan 2023-2026
- Birkenes kommune sin boligstrategi 2018-2040
- Birkenes kommune sin økonomirapport for 1. tertial 2024
- Agenda Kaupang, "boligbehov for eldre innbyggere fram mot 2040", 2023

Birkenes kommune